



М. Войнарівський,

кандидат юридичних наук

суддя

Миколаївського районного суду Миколаївської області

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВСТАНОВЛЕННЯ ВИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ

Постановка проблеми. Встановлення вини особи при застосуванні до неї публічних санкцій за правопорушення є найважливішим елементом механізму юридичної відповідальності у правовій державі. Проте презумпція невинуватості, яка діє у цій сфері щодо кримінальних правопорушень, не є характерною для інших сфер юридичної відповідальності. Ця розбіжність може бути констатована й для сфери адміністративно-господарських санкцій.

Зокрема, з чинного законодавства України може бути виведений принцип презумпції вини суб'єкта господарювання – порушника публічно-правових правил організації та ведення господарської діяльності як засади застосування адміністративно-господарських санкцій (далі – АГС). Хоча цей принцип прямо не називається в господарському законодавстві, він впливає із віднесення АГС до форм господарської відповідальності загалом, коли засади цих санкцій поєднані із засадами приватно-правових господарських санкцій в главі 24 Господарського кодексу України (далі – ГК України). Його практична реалізація вчергове підкреслює відмінність АГС від заходів адміністративної відповідальності, застосування яких, між тим, здійснюється в адміністративному порядку уповноваженими органами чи адміністративними судами. Водночас адміністративні стягнення, що накладаються на осіб відповідно до

Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), ґрунтуються на доведенні винуватості особи – правопорушника. Зокрема, у ст. 251 КУпАП прямо зазначено, що «доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні... Обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення». Тобто йдеться про презумпцію невинуватості [1, с. 362].

Разом із тим, рішенням Конституційного Суду України від 30.05.2001 р. у справі № 1-22/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб) [2] відокремлена відповідальність юридичних осіб, яка застосовується на підставі законів України, від адміністративної відповідальності громадян, що застосовується згідно з КУпАП. Це обумовлює змістовну своєрідність АГС, складові якої також відображають відповідну специфіку.

Розпорошеність положень про застосування АГС по численних нормативно-правових актах, недостатня регламентація особливостей встановлення, доведення або спростування вини правопорушника у цих правовідносинах породжує непослідовну правозастосовну адміністративну та





судову практику і актуалізує проведення наукових досліджень у цьому напрямі.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання визначення та доведення вини учасника господарських правовідносин як однієї з умов господарської відповідальності є одним з найбільш дискусійних у науці та практиці, як через намагання застосувати до господарської сфери розуміння цієї категорії у суміжних галузях (зокрема, кримінальному та цивільному праві), так і через вкрай обмежене нормативне регулювання вини в структурі господарського правопорушення, її притаманності та особливостей кваліфікації стосовно юридичних осіб.

Дослідженню питань вини учасників господарських правовідносин присвячено роботи багатьох науковців і практиків: В.К. Мамутова, В.С. Щербини, О.П. Подцерковного, О. Заярного, В. Жорнокуй та інших. Однак, питання вини та презумпції винуватості при застосуванні АГС наразі залишаються малодослідженими.

З огляду на зазначене, **метою статті** є надання теоретичної та практичної характеристики презумпції винуватості при застосуванні адміністративно-господарських санкцій, особливостей встановлення та спростування вини суб'єкта господарювання у разі порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч. 1 ст. 238 ГК України за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Вищий господарський суд України у своєму Інформаційному листі від 07.04.2008 р. «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного і Господарського кодексів України» зазначив, що АГС згідно з ч. 1 ст. 238 ГК України застосовуються за порушення правил здійснення господарської діяльності, є публічно-правовими, конфіскаційними санкціями і не можуть застосовуватись за відсутності вини особи [3], що обумовлює необхідність встановлення змісту і порядку доведення чи спростування винуватості особи у кожному конкретному випадку застосування цих заходів впливу до правопорушника.

Попри відсутність серед господарників єдності у розумінні вини учасника господарських відносин, традиційне її трактування як психічного ставлення особи до вчиненого діяння у кримінальному праві є абсолютно незастосовним для цілей сфери господарювання з огляду на суб'єктний та змістовний склад правовідносин. Одним з найбільш вдалих у зв'язку із цим слід визнати визначення вини суб'єкта господарювання, надане А.Л. Ткачуком, який розглядає її як невжиття стороною, яка порушила договір, спрямованих до належного виконання договору заходів, необхідних при такому ступені дбайливості й обачності, який вимагається від будь-якої особи відповідно до звичаїв майнового обороту й вимог, що звичайно ставляться [4, с. 24]. Таке визначення, сформульоване автором щодо порушення договірних зобов'язань, є цілком застосовним і для порушень правил здійснення господарської діяльності, оскільки покликане дещо «об'єктивувати» поведінку суб'єкта господарювання, що вчинив правопорушення, і протиставити її ідеальній моделі функціонування добросовісного, ініціативного, відповідального учасника господарських відносин, який докладає розумних і адекватних зусиль, аби утриматись у правовому полі без порушень.





Крім того, це визначення корелюється із позицією законодавця щодо вини як умови застосування господарсько-правової відповідальності: відповідно до ч. 2. ст. 218 ГК України учасник господарських відносин відповідає за порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення [5]. Нормативне закріплення вини у господарському правопорушенні відповідає визначеній у доктрині «поведінкової теорії» вини, за якою, як зазначає В. Жорнокуй, для визначення вини використовується абстрактна модель очікуваної поведінки у конкретній ситуації розумного і добросовісного учасника майнового обороту. Таке розуміння вини ґрунтується на формулюванні того, що особа визнається невинуватою, якщо за умови того ступеня турботливості та обачності, яка від неї вимагалась за характером зобов'язання та умовам обороту, вона здійснила всі заходи належного виконання зобов'язання [6, с. 249].

Такий підхід до АГС багато у чому обумовлений уведенням цих санкцій у сферу господарського права, яке ґрунтується на споріднених із цивільним правом категоріях.

Зокрема, будучи виведеною за межі КУпАП, відповідальність юридичних осіб, як впливає із згаданого рішення Конституційного суду України, не супроводжується законодавчими засобами встановлення вини фізичної особи як суб'єкта адміністративних стягнень.

Психологічна концепція вини здебільшого походить з кримінального права, оскільки ставлення особи до своїх дій та їх наслідків є визначальним фактором у призначенні покарання, та ґрунтується на категоріях розуму, свідомості, волі [7, с. 234]. Як небезпідставно зазначається у сучасній вітчизняній літературі, психологічний підхід до поняття вини через імпліцитну суб'єктивність не при-

датне для права. Покладати на особу відповідальність за таким принципом означало б ставити застосування відповідальності в залежність від того, чи вважає сам порушник свою поведінку такою, що заслуговує на докір [8, с. 30-31], що у багатьох випадках суперечить загальновідомому принципу «незнання законів не звільняє від відповідальності». Крім того, за справедливим зауваженням В. Д. Примака, визначення вини через психічне ставлення до своєї поведінки утворює суперечність із функціями цивільно-правової відповідальності, яка не передбачає ані оцінки особистості правопорушника, ані покарання його як особи, а натомість спрямована винятково на відшкодування шкоди, завданої кредиторю за рахунок суб'єкта відповідальності [9, с. 55]. Так само можна говорити про функції адміністративно-господарських санкцій, які мають на меті запобігання порушенням публічно-правових норм господарського законодавства, що було б неможливо реалізувати за необхідності встановлення кожного разу фактів усвідомлення органами юридичної особи порушення законодавства.

Вина юридичної особи, будучи такою, що встановлюється стосовно дій органу, який може бути навіть відсутній (наприклад, у випадку непризначення нового керівника замість померлого), отримує інші характеристики, ніж в Кримінальному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення, і впливає з зовнішніх ознак поведінки юридичної особи, а не внутрішнього психічного стану представників її органу. Навіть ті дослідники, які суперечливо намагаються спертися на застарілу теорію «психологічного ставлення правопорушника» у змісті вини у цивільному праві, визнають, що у контексті відповідальності юридичних осіб «встановити ж конкретних осіб, дією чи бездіяльністю яких були порушені суб'єктивні права інших учасників обороту, часто буває





досить складно або неможливо» [6, с. 250]. Отже, наявність нездоланих суперечностей у підході до психологічної оцінки вини юридичної особи робить її непридатною для застосування у правовій державі.

Вказівка на активну поведінку правопорушника щодо доведення своєї невинуватості – інакше уповноважений орган притягне його до відповідальності – означає визнання у господарському праві принципу презумпції вини правопорушника. Він полягає у тому, що «не потерпіла сторона повинна доводити, що правопорушення було скоєно за наявності вини боржника, а несправний учасник господарських відносин, для запобігання застосування до нього господарських санкцій, несе тягар доказування того, що ним було застосовано всі залежні від нього заходи» [10, с. 93]. На уповноважений орган, у свою чергу, покладається обов'язок довести факт вчинення правопорушення – протиправну поведінку суб'єкта господарювання у формі невиконання правил здійснення господарської діяльності. Такий розподіл тягаря доказування у справах про застосування адміністративно-господарських санкцій обумовлений декількома причинами.

З аналізу правових норм, що визначають види порушень правил здійснення господарської діяльності, впливає, що фактично наявність порушення законодавства визначається шляхом встановлення відповідності діяльності суб'єкта господарювання тим об'єктивним публічним вимогам, що пред'являються до певних видів господарської діяльності. І встановлення факту протиправної поведінки – т.зв. усіченого складу – є достатньою підставою для ініціювання відповідного провадження і застосування АГС. Як зазначає О. Заярний, господарсько-правова відповідальність базується на принципі спричинення. При такому підході зміст поняття вини настільки розширюється, а нормативно встановлені

випадки обмеження чи виключення цієї умови відповідальності настільки звужують сферу її встановлення, що суб'єктивні підстави відповідальності розчиняються в об'єктивних [11, с. 94]. І дійсно, для усічених складів правопорушень, як підстав застосування АГС, вина та її форми жодним чином не впливають на наслідки, шкоду, завдану суспільним інтересам: так, шкода для публічного господарського порядку є однаковою, незалежно від того, наприклад, свідомо чи через недбалість суб'єкт господарювання здійснюватиме діяльність без дозвільних документів, і, на відміну від інших приватно-правових санкцій (наприклад, відшкодуванні збитків) взагалі не підлягає обрахуванню. Специфіка правовідносин, яким завдається шкода через невиконання правил здійснення господарської діяльності зумовлює ту обставину, що як в нормативній, так і практичній площині ігнорується необхідність встановлення форми вини правопорушника для обрання для нього відповідної санкції. З аналізу законодавства можна дійти до висновку, що мову можна скоріше вести про ступінь вини, а не про її форму, яка впливає на межі відповідальності (зокрема, використовуються терміни «грубе» та «значне» порушення (Закон України «Про медіа»), повторне порушення (ч. 1 ст. 240 ГК України тощо).

Варто підкреслити і ту обставину, що законодавча вимога до суб'єкта господарювання доводити наявність обставин, що свідчать про відсутність його вини у господарському правопорушенні при застосуванні до нього АГС, не означає відсутність вини у складі правопорушення, навіть якщо мова йде про так звані усічені склади. Неможливо не погодитись із висновками Н. Антонюк, зробленими при дослідженні усічених складів для потреб кримінального права, але справедливими з точки зору теорії усічених складів правопорушень у будь-якій галузі, що «в усічених





складах є всі чотири елементи правопорушення. Але «їхня «усіченість» полягає не у відсутності елементів складу злочину, а в особливості конструювання таких складів» [12, с. 88].

Встановлення форми вини при застосуванні АГС слід визнати недоцільним і з огляду на функції, які переслідує правозастосовний орган – припинити правопорушення та ліквідувати його наслідки, а не встановити залежність реакції держави від суб'єктивної оцінки ставлення суб'єкта господарювання до вчинених ним дій чи бездіяльності. За влучним висновком О. Заярного, «вина, як наукове поняття і як суб'єктивна умова господарсько-правової відповідальності являє собою інтегративний засіб перерозподілу функцій і завдань відповідальності, наслідків її застосування. Такі властивості вини зумовлюють виведення цього явища на завершальний етап механізму правового регулювання – стадію індивідуалізації та реалізації господарських санкцій» [11, с. 96]. Детальне встановлення вини правопорушника у такому контексті є більш властивим для заходів відповідальності, що покликані забезпечувати функцію компенсації та відновлення попереднього стану потерпілої сторони. Тоді як присікально-попереджувальна спрямованість адміністративно-господарських санкцій забезпечується застосуванням здебільшого заходів організаційного, а не майнового характеру.

Слід погодитись із обгрунтованим твердженням Д. Часновського, що оскільки на практиці при застосуванні санкцій в більшості випадків наявність вини фактично презюмується, то вирішення питання про застосування санкцій переміщується з нормативно закріпленої конструкції вини на доведення чи спростування складових її змісту [13, с. 236]. Проте, яким є зміст вини у правопорушеннях, за які господарським законодавством передбачено застосування АГС, і чи встановлюються вони у диспозиціях

охоронних правових норм? Відповідь на ці запитання не є простою. Як вже зазначалось, вишукувати у законодавчих приписах щодо АГС вказівки на вину суб'єкта господарювання та її форми – марна справа. І це проблема не формального, а змістовного характеру. Адже сама природа господарської діяльності заперечує деталізацію підходу до вини правопорушника. Алгоритм юрисдикційної діяльності щодо застосування відповідальності у цьому випадку має бути прямо протилежним і полягати у встановленні зацікавленим суб'єктом господарювання обставин, із наявністю яких законодавець пов'яже можливість довести відсутність вини для уникнення господарської відповідальності. Інший, більш практичний варіант – вказівки суду на обставини, з якими він пов'яже відсутність вини суб'єкта господарювання чи вжиття яких вважає достатнім для незастосування санкції.

Наприклад, Дніпропетровський окружний адміністративний суд у своєму рішенні від 08 червня 2021 року у справі № 160/6964/21 зазначив, що «застосування принципу вини як умови відповідальності пов'язане з необхідністю доведення порушення зобов'язання» (яке виникло з законодавчих вимог щодо працевлаштування осіб з інвалідністю – примітка авт.). У цьому випадку судом було встановлено факт невиконання відповідачем нормативу по працевлаштуванню інвалідів у 2020 році, однак суд прийшов до висновку, що вини відповідача в цьому немає, оскільки відповідач вживав всі необхідні заходи по створенню робочих місць та працевлаштуванню інвалідів, тому у задоволенні позову щодо застосування АГС було відмовлено [14].

Щодо цієї категорії справ суд послався на позицію Верховного Суду у справі № 812/1140/18 від 19 грудня 2018 року, згідно з якою «обов'язок підприємства зі ство-





рення робочих місць для інвалідів не супроводжується його обов'язком займатися пошуком інвалідів для працевлаштування, за умови, що відповідач ужив всі заходи по створенню робочих місць для працевлаштування інвалідів відповідно до встановленого нормативу» [15] і визнав достатнім те, що підприємство «zareєстровано в обласному відділенні Фонду соціального захисту інвалідів, звітувало та подавало попит про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю, направляло до центру зайнятості відповідну звітність і листи з інформацією щодо можливості працевлаштування осіб з інвалідністю» [14]. У цьому випадку суд вказує на умовну межу (достатність) у діях зобов'язаної особи «усіх залежних від нього заходів» для недопущення правопорушення, у разі вчинення яких суб'єкт господарювання звільняється від відповідальності за порушення правил здійснення господарської діяльності (тобто від АГС).

Подібний підхід застосовується і у сфері валютних розрахунків. Зокрема, у Законі України «Про валюту і валютні операції» зазначається, що у зв'язку з такими активними діями резидентів, як подання позовної заяви до суду/ міжнародного комерційного арбітражу про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання нерезидентом строку, передбаченого зовнішньоекономічним договором (контрактом), або прийняття до провадження уповноваженим органом відповідної країни документа про стягнення такої заборгованості з боржника-нерезидента на користь резидента в позасудовому (досудовому) примусовому порядку, граничний строк для повернення валютної виручки зупиняється і пеня за порушення строку в цей період не нараховується (ч. 7 ст. 13) [16]. Тобто, якщо резидент намагатиметься скоротити строки затримки оплати від боржника, звернувшись

до суду/ арбітражу, він не сплачуватиме пеню за цей період, але лише за умови, що рішення буде ухвалене на його користь. Пеню, нараховану до дня прийняття позовної заяви до розгляду судом чи арбітражем, сплачувати доведеться. Таким чином, вказані у Законі України «Про валюту і валютні операції» дії суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності стають підставою для звільнення (повністю або на певний строк) від сплати такої АГС, як пеня. Проте, самого факту вчинення правопорушення у вигляді порушення резидентами строку розрахунків вони не скасовують, що досить тривалий час визнавалось достатньою підставою для застосування іншої спеціальної адміністративно-господарської санкції у сфері зовнішньоекономічної діяльності – індивідуального режиму ліцензування (див., наприклад, постанову ВС у складі об'єднаної палати КАС від 10 березня 2021 року у справі № 826/12552/18 (провадження № К/9901/28012/19 [17])).

Підстави та порядок звільнення від відповідальності учасників антиконкурентних узгоджених дій містить ст. 52-1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», пов'язуючи їх із необхідністю розкрити Антимонопольному комітету України такі антиконкурентні узгоджені дії, припинити участь в них, співпрацювати з органами АМКУ, надати необхідні докази тощо.

Принципово іншим випадком звільнення від АГС є обставини, закріплені у другому реченні ч. 2 ст. 218 ГК України: «у разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності» [5].





Об'єктивна непереборність обставин, їх виникнення і існування поза волею суб'єкта господарювання взагалі виключають наявність вини з боку цієї особи незалежно від того, чи вчиняла вона спроби виконати свою частину зобов'язань, чи ні. До предмету доказування у таких справах включаються наявність обставин непереборної сили, неможливість належного виконання зобов'язання та причинний зв'язок між цими обставинами та неможливістю належного виконання зобов'язання. Тобто, на відміну від вищезазначеного випадку, уповноважений орган досліджує не достатність дій сторони щодо дотримання правил здійснення господарської діяльності/умов зобов'язання правопорушником, а їх можливість. Почасти, звільнення від відповідальності за цією обставиною відбувається і через об'єктивну неможливість самого органу своєчасно здійснювати контроль за дотриманням законодавства про здійснення господарської діяльності. Остання обставина, зокрема, набуває значного поширення у період дії воєнного стану. Наприклад, відповідно до п. 14 Прикінцевих положень Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», починаючи з 1 жовтня 2023 року суб'єкти господарювання звільняються від відповідальності за вчинені ними порушення вимог цього Закону (крім порушень порядку здійснення розрахункових операцій при продажу підакцизних товарів), вчинені ними при продажу товарів, наданні послуг на: тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України, – по дату завершення тимчасової окупації відповідних територій; територіях активних бойових дій, – по дату завершення бойових дій на відповідних територіях; територіях можливих бойових дій, – по дату припинення можливості бойових дій на відповідних територіях [18]. Іншим

прикладом дії непереборної сили слугувала антитерористична операція, на період проведення якої не здійснювалось стягнення пені за експортно-імпортними контрактами з суб'єктів господарювання, що здійснювали діяльність на території її проведення.

Як влучно зазначає О. Беяневич, «по смислу ст. 218 ГК слід розрізняти непереборну силу як обставину, яка об'єктивно (в силу прямої вказівки закону) усуває відповідальність, та форс-мажор, тобто обставини, яка звільняє від відповідальності настільки, наскільки це передбачено договором» [19]. Разом із тим, форс-мажорні обставини можуть впливати і на застосування адміністративно-господарських санкцій, наприклад, як це передбачено для пені за прострочення повернення валютної виручки в Україну. Відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції», у разі якщо виконання договору з експорту чи імпорту товарів зупиняється у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин, перебіг строку розрахунків, установленого Національним банком України, та нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3 відсотка суми неодержаних грошових коштів зупиняється на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюється з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин [16]. Але наведені норми-винятки скоріше покликані підтвердити правило про відмінність впливу обставин непереборної сили на застосування АГС від дії форс-мажорних обставин, аніж спростувати його.

При дослідженні питання щодо встановлення вини суб'єктів господарювання, варто розмежувати презумпцію вини правопорушника і відсутність урахування його вини при застосуванні господарсько-правових санкцій [20, с. 311], зокрема адміністративно-господарських. Враховуючи публічний характер застосування АГС у контексті відносин між





державними органами та суб'єктами господарювання, підхід щодо відсутності урахування вини правопорушника при застосуванні цих господарсько-правових санкцій навряд чи може бути застосований. Адже для традиційної сфери застосування АГС – порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності – з'ясування наявності вини правопорушника – навіть за активної форми доведення суб'єктом господарювання обставин своєї невинуватості – має вирішальне значення для кваліфікації порушення публічних вимог господарювання, виходячи із засад судочинства, визначених у ст. 129 Конституції України. Фактичної реалізації презумпції винуватості суб'єкта господарювання у цьому разі цілком достатньо для забезпечення господарського правопорядку.

Залишається відкритим запитання про те, чи не суперечить презумпція винуватості суб'єкта господарювання при застосуванні до нього АГС положенням ст. 129 Конституції України про основні засади судочинства, до яких віднесено «забезпечення доведеності вини». Як видається, будь-якої суперечності не виникає. Для відповідного обґрунтування доцільно враховувати кілька аргументів.

По-перше, як зазначалося, вина суб'єкта господарювання пов'язується не з психічними ставленнями особи до вчиненого правопорушення, яке є характерним для кримінального права та фізичної особи – правопорушника за Кодексом України про адміністративні правопорушення, а з діями повноважного органу юридичної особи – суб'єкта господарювання. Отже, вина юридичної особи як суб'єкта АГС за Господарським кодексом України, будучи наближеною до цивільно-правової традиції, характеризується об'єктивними обставинами нежиття суб'єктом господарювання заходів щодо додержання вимог законодавства. Отже,

предметом доведеності вини у цьому разі виступає факт наявності господарського правопорушення.

По-друге, у конституційних положеннях йдеться про процедурну, а не змістовну характеристику вини. У випадку, коли вина правопорушника сама по собі означає нежиття певних заходів для виконання вимог законодавства, засоби забезпечення доведення такої вини фактично зводяться до констатації відсутності необхідних дій правопорушника щодо виконання імперативних приписів господарського законодавства, якими встановлюються публічні вимоги до господарської діяльності.

Висновки. Особливості сфери застосування адміністративно-господарських санкцій, акцент на достатності факту протиправної поведінки суб'єкта господарювання як підстави відповідальності та запровадження презумпції винуватості у цих справах вимагає більшої уваги до належного формулювання вимог для здійснення господарської діяльності та чітких складів правопорушень. Оскільки можливості суб'єкта господарювання уникнути застосування АГС звужуються до доведення вжиття усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення, видається необхідним формулювати орієнтовний перелік таких заходів у законі, тоді як лише в судовому чи адміністративному порядку при розгляді справи може бути підтверджено їх достатність для кожного конкретного випадку.

Слід підкреслити, що потреба доводити обставини своєї невинуватості у господарському правопорушенні дисциплінує суб'єктів господарювання у підтвердженні ними дотримання нормативного визначення підвищеного критерію дбайливості та уможливорює застосування АГС як таких. Такий підхід видається збалансованим в контексті задоволення публічних інтересів при припиненні порушення публічного порядку





у сфері господарювання і (за можливості у контексті змісту правопорушення) вжиття заходів для ліквідації його наслідків, у тому числі, за рахунок правопорушника.

У статті надано теоретичну та практичну характеристику презумпції винуватості при застосуванні адміністративно-господарських санкцій, досліджено особливості встановлення та спростування вини суб'єкта господарювання у разі порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності. Відзначено, що специфіка правовідносин, яким завдається шкода через невиконання правил здійснення господарської діяльності зумовлює ту обставину, що як в нормативній, так і практичній площині ігнорується необхідність встановлення форми вини правопорушника для обрання для нього відповідної санкції. З аналізу законодавства можна дійти до висновку, що мову можна скоріше вести про ступінь вини, а не про її форму, яка впливає на межі відповідальності. Встановлення форми вини при застосуванні АГС слід визнати недоцільним і з огляду на функції, які переслідує правозастосовний орган – припинити правопорушення та ліквідувати його наслідки, а не встановити залежність реакції держави від суб'єктивної оцінки ставлення суб'єкта господарювання до вчинених ним дій чи бездіяльності.

Особливості сфери застосування адміністративно-господарських санкцій, акцент на достатності факту протиправної поведінки суб'єкта господарювання як підстави відповідальності та запровадження презумпції винуватості у цих справах вимагає більшої уваги до належного формулювання вимог для здійснення господарської діяльності та чітких складів пра-

впорушень. Оскільки можливості суб'єкта господарювання уникнути застосування АГС звужуються до доведення вжиття усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення, видається необхідним формулювати орієнтовний перелік таких заходів у законі, тоді як лише в судовому чи адміністративному порядку при розгляді справи може бути підтверджено їх достатність для кожного конкретного випадку.

Підкреслено, що потреба доводити обставини своєї невинуватості у господарському правопорушенні дисциплінує суб'єктів господарювання у підтвердженні ними дотримання нормативного визначення підвищеного критерію обачливості та уможлиблює застосування АГС як таких. Такий підхід видається збалансованим в контексті задоволення публічних інтересів при припиненні порушення публічного порядку у сфері господарювання і (за можливості у контексті змісту правопорушення) вжиття заходів для ліквідації його наслідків, у тому числі, за рахунок правопорушника.

Ключові слова: господарська відповідальність, адміністративно-господарські санкції, господарське правопорушення, принцип презумпції вини правопорушника, усічений склад правопорушення.

Voinarivskiy M. Regarding the problems of establishing guilt in the application of administrative and economic sanctions

The article provides a theoretical and practical description of the presumption of guilt in the application of administrative and economic sanctions, and examines the specifics of establishing and refuting the guilt of a business entity in case of violation of the rules of economic activity established by legislative acts. It is noted that the





specifics of legal relations which are harmed due to failure to comply with the rules of economic activity determine the fact that both in the regulatory and practical terms the need to establish the form of guilt of the offender is ignored in order to select an appropriate sanction for him. From the analysis of legislation, it can be concluded that we can rather talk about the degree of fault rather than its form, which affects the limits of liability. Establishing the form of guilt in the application of administrative and economic sanctions should be considered inappropriate in view of the functions pursued by the law enforcement authority – to stop the offence and eliminate its consequences, rather than to establish the dependence of the state's reaction on the subjective evaluation of the business entity's attitude to its actions or inaction.

The specifics of the field of application of administrative and economic sanctions, the emphasis on the sufficiency of the fact of unlawful conduct of a business entity as a basis for liability and the introduction of the presumption of guilt in these cases require more attention to the proper formulation of requirements for conducting business activities and clear elements of offences. Since the possibilities of a business entity to avoid administrative and economic sanctions are limited to proving that it has taken all measures dependent on it to prevent an economic offence, it seems necessary to formulate an indicative list of such measures in the law, while only in a judicial or administrative proceeding during the proceedings can their sufficiency be confirmed for each specific case.

The author emphasises that the need to prove the circumstances of one's innocence of an economic offence disciplines business entities in confirming their compliance with the regulatory definition of the increased

criterion of care and makes it possible to apply administrative and economic sanctions as such. Such an approach seems to be balanced in the context of satisfying public interests in stopping violations of public order in the field of business and (if possible in the context of the content of the offence) taking measures to eliminate its consequences, including at the expense of the offender.

Key words: economic liability, administrative and economic sanctions, economic offence, principle of presumption of guilt of the offender, reduced composition of the offence.

Література

1. Соловйова О.М. Принципи адміністративної відповідальності та проблеми їх практичної реалізації. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 358-366.

2. Рішення у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частин першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) : Рішення Конституційного суду України від 30.05.2001 № 7-рп/2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>

3. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : Інформаційний Лист Вищого господарського суду від 07.04.2008 р. № 01-8/211. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8#w1_45

4. Ткачук, А.Л. Значення вини у відносинах відповідальності за порушення договірних зобов'язань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.Л. Ткачук; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2002. 22 с.

5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV.





Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144.

6. Жорнокуй В.Г. Вина юридичної особи: сучасний етап вивчення. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2018. С. 248-251. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/78.pdf

7. Ромась Д. С. Вина як суб'єктивна умова виникнення цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права. Юридичний науковий електронний журнал. 2022 №. 5. С. 233-237.

8. Карнаух Б. П. Вина як умова цивільно-правової відповідальності : монографія. Харків : Право, 2014. 224 с.

9. Примак В. Д. Вади і переваги основних теоретичних концепцій цивільної вини. Юридична Україна. 2006. № 5. С. 54-58.

10. Новошицька В.І. Щодо доказування та доказів у спорах про стягнення збитків у сфері господарювання. Право та економіка. 2019. С. 92-104.

11. Заярний О. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 84. С. 93-98.

12. Антонюк Н. Усічений склад злочину: необхідна юридична конструкція чи міф? Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 11. Том 2. С. 87-89.

13. Часовников Д.В. Підстави застосування адміністративно-господарських санкцій на ринку цінних паперів. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 233-238.

14. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 08 червня 2021 року у справі № 160/6964/21.

URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/99715071/>

15. Постанова Верховного Суду від 19 грудня 2018 року у справі № 812/1140/18. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/99715071/> (дата звернення – 20.12.2023)

16. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018, № 30, ст. 239.

17. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду від 10 березня 2021 року у справі № 826/12552/18 (провадження № К/9901/28012/19. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati/obednana_palata_826_12552_18

18. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06.07.1995 р. № 265/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995, № 28, ст. 205.

19. Беляневич О.А. Деякі проблеми звільнення суб'єкта господарювання від відповідальності за неналежне виконання договірних зобов'язань. Платформа стратегічної та законотвірчої аналітики «Координата». 02.03.2020 р. URL : <https://coordynata.com.ua/deaki-problemi-zviltennja-subjekta-gospodaruvannja-vid-vidpovidalnosti-za-nenalezne-vikonanna-dogovirnih-zobov'язan>

20. Господарське право: Підручник. Видання 3-є доповнене та перероблене / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасницька та ін.; За ред. О.П. Подцерковного. Одеса: Фенікс, 2018. 616 с.

